

RENATA KOMIĆ MARN^{*}

Oprema gradu Hmeljnik pred letom 1926 Zbirke baronov Ruessenstein, Zierheimb in Wambolt

IZVLEČEK

Prispevek na podlagi primerjalne analize doslej neobjavljenih arhivskih virov prinaša podatke o opremi gradu Hmeljnik v času od začetka 17. do začetka 20. stoletja. Podrobneje so predstavljene slikarske zbirke baronov Ruessenstein in Zierheimb, ki so Hmeljnik posedovali v 17. stoletju, na podlagi inventarjev, nastalih za časa baronov Wambolt, pa je bilo mogoče natančneje predstaviti grajsko opremo s konca 19. in z začetka 20. stoletja. Prispevek, ki vsebuje transkripcije izbranih virov, postavlja temeljna izhodišča za nadaljnje raziskovanje hmeljniških grajskih interierjev, saj analiza teh in drugih ohranjenih dokumentov razodeva njihovo podobo pred veliko prenovo gradu in selitvijo opreme dvorca Frischau na Hmeljnik v drugi polovici dvajsetih let 20. stoletja.

KLJUČNE BESEDE

Hmeljnik, baroni Ruessenstein, baroni Zierheimb (Cirheimb), Filip Jakob pl. Grebbin, baron Franc Wambolt, baron Hugo Wambolt, zbirke slik, oprema gradov, portreti, inventarji

ABSTRACT

HMELJNIK CASTLE FURNISHINGS BEFORE 1926. COLLECTIONS OF THE BARONS RUESENSTEIN, ZIERHEIMB, AND WAMBOLT

Based on a comparative analysis of previously unpublished archival sources, the article provides information on the furnishings of Hmeljnik Castle from the beginning of the seventeenth to the beginning of the twentieth century. The painting collections of the Barons Ruessenstein and Zierheimb, who owned Hmeljnik in the seventeenth century, are presented in detail, and the inventories from the time of the Barons Wambolt provide a more detailed insight into the castle furnishings of the late nineteenth and early twentieth centuries. Supplemented by the transcription of selected sources, the article lays the foundation for further research into the castle interiors, as the analysis of these and other surviving documents reveals their appearance before the major renovation of the castle and the relocation of the Frischau furnishings to Hmeljnik in the second half of the 1920s.

KEY WORDS

Hmeljnik, Barons Ruessenstein, Barons Zierheimb (Cirheimb), Philipp Jakob von Grebbin, Baron Franz Wambolt, Baron Hugo Wambolt, painting collections, castle furnishings, portraits, inventories

^{*} dr., znanstvena sodelavka, ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, renata.komic@zrc-sazu.si,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0504-6916>

Slika 1: Pogled na grad Hmeljnik z južne strani, ok. 1930, INDOK center, fotodokumentacija (© Ministrstvo za kulturo, INDOK center).

UVOD

Grad Hmeljnik, ki stoji na pomolu gozdnatega pobočja nad sedanjo (avto)cesto med Ljubljano in Novim mestom, je nastal v 12. stoletju kot družinski grad z več uporabniki iz iste rodovine hmeljniških vitezov, v virih pa se prvič omenja leta 1217 (sl. 1–4).¹ V 15. in 16. stoletju je bil v lasti Črnomaljskih in Auerspergov, nato so se od leta 1590 lastniki menjavali vse do 1876, ko ga je kupil član družine baronov Wambolt iz Umstadta v Nemčiji. Čeprav je Hmeljnik eden najlepših primerov grajske arhitekture na Dolenjskem, je še najbolj znan po usodi, ki ga je doletela med drugo svetovno vojno. Velja namreč za prvi grad, ki so ga požgali partizani na Dolenjskem, potem ko je bil povsem izropan in devastiran.² Povojni čas mu ni bil dosti bolj naklonjen. Leta 1945 je bila celotna posest zaplenjena in nacionalizirana, razvaline pa so bile v letih 1949 in 1958 minirane, pri čemer so bili uničeni najpomembnejši deli srednjeveškega in renesančnega stavbnega jedra.³ Od grajske opreme se je v slovenskih muzejih sicer ohranilo nekaj slik in predmetov ter razmeroma obsežna zbirka portretov.⁴ Slednja je bila nedavno predmet poglobljene raziskave, katere rezultati kažejo, da so ohranjeni kosi večinoma del opreme, ki sta jo baron Hugo Wambolt

in njegova soproga Ludvika, rojena grofica Harach, po letu 1926 prepeljala na Hmeljnik iz dvorca Frischau (Břežany) na Moravskem.⁵ Na podlagi doslej neupoštevanih arhivskih virov pa si lahko ustvarimo tudi predstavo o opreми gradu Hmeljnik v času od začetka 17. do začetka 20. stoletja. V prispevku podrobneje predstavljamo slikarske zbirke baronov Ruessenstein in Zierheimb, ki so Hmeljnik posedovali v 17. stoletju, ter dva inventarja grajske opreme iz časa baronov Wambolt. Enega so Wambolti začeli sestavljati leta 1895, drugega pa lahko datiramo v čas po koncu prve svetovne vojne.

SLIKE NA GRADU HMELJNIK V 17. STOLETJU

Zgodba o ruessensteinski zbirki slik se začne z izobraženim in podjetnim Salomonom Zeidlerjem, ki je leta 1590 posest in grad Hmeljnik kupil od zadolženih Auerspergov.⁶ Leta 1589 poročena Zeidlerjeva hči Doroteja in njen mož Konrad II. Ruess sta si namreč še pred koncem stoletja v gradu Hmeljnik ustvarila rezidenco in ga po Zeidlerjevi smrti 20. aprila 1603 tudi podedovala.⁷ Zeidlerjev zet Ruess, ki je bil leta 1602 povzdignjen v viteški stan, je domnevno umrl leta 1644, vendar njegovega zapuščinskega inventarja ne poznamo.⁸ Prav tako ne poznamo popisa imetja, ki so

1 Sapač, *Grad Hmeljnik*, str. 78. Gl. tudi Kosi et al., *Historična topografija*, str. 464.

2 Sapač, *Grad Hmeljnik*, str. 17; Sapač, *Grad Hmeljnik*, str. 78. Za opis dogodkov gl. Potočnik, *Hmeljnik*, str. 119–120.

3 Komelj, *Grad kot spomeniškovarstveni*, str. 156–157; Stopar, *Grajske stavbe*, str. 88–89; Sapač, *Grad Hmeljnik*, str. 78. Za nacionalizacijo na podlagi Odloka AVNOJ gl. Potočnik, *Hmeljnik*, str. 123.

4 Portrete hrani Narodni muzej Slovenije in delno tudi Dolenjski muzej Novo mesto, nekaj pohištva in predmetov hranita Muzej krščanstva na Slovenskem in Dolenjski muzej Novo mesto.

5 Komič Marn, *Nationalised and »Socialised«*.

6 Za Zeidlerja gl. zlasti Neumann, *Zuwanderer*. Za nakup Hmeljnika gl. Smole, *Graščine*, str. 44; Preinfalk, *Auerspergi*, str. 82–83. Za digitalno kopijo listine o nakupu gl. SI AS 2048/I, Listine knezov Auersperg (Turjaških), 1256–1881, 214, Prodaja gradu in gospodstva Hmeljnik Salomonu Zeidlerju iz Bautzna (Budyšin), 1. 6. 1590.

7 Žvanut, *Valvasorjev boter*, str. 187.

8 Za viteški naziv gl. Golec, *Valvasorjev izvor*, str. 21–22 (op. 76, 79). O dvomih o letnici smrti v nadaljevanju.

ga naredili po smrti Konradovega najmlajšega sina in naslednika Konrada III. (1604–1668), kar pa za našo razpravo ni pomembno, ker ta inventar ne vsebuje popisa hmelnjske opreme. Konrad III. je namreč že leta 1649 grad Hmeljnik in hišo v Ljubljani izročil hčeri Mariji Sidoniji in njene mu možu Juriju baronu Jankoviču Bribirskemu ter se preselil na leta 1643 kupljeni grad Strmol.⁹ O opremi Hmeljnika in zlasti slikarski zbirki se tako lahko poučimo šele iz popisa zapuščine po baronu Jankoviču iz leta 1679.¹⁰ Po letu 1687, ko je umrla Jankovičeva vdova Marija Sidonija, je grad s poroko njune hčere Eve Renate prešel v roke baronov Zierheimbov – najprej Franca Leopolda, ki je umrl že naslednje leto, po smrti njegove vdove Eve Renate leta 1690 pa je Hmeljnik podedoval sin Franc Leopold II., ki se je leta 1706 smrtno ponesrečil.¹¹ Njegovega zapuščinskega inventarja ne poznamo, za študij hmelnjske zbirke slik je poleg popisov iz let 1688 in 1690 relevanten še popis zapuščine po vdovi Franca Leopolda II. Suzani Margareti. Natančnejšo podobo hmelnjske zbirke slik v 17. stoletju tako lahko izrišemo

Slika 2: Severovzhodni del gradu Hmeljnik in stolp za sluščinčad (Gesindeturm), ok. 1930 (zasebni arhiv).

- 9 Smole, *Graščine*, str. 183; Žvanut, Valvasorjev boter, str. 191. Prav tam Maja Žvanut tudi navaja, da sta se Jankovič in Ruessensteinova hči poročila leta 1649, kar ne drži, saj je bil že 21. junija 1646 v Ljubljani krščen njun sin Volf Konrad. Gl. NŠAL, *ŽA Ljubljana* – Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1643–1653, pag. 133.
- 10 SI AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani (odslej: Zap. inv.), šk. 46, fasc. XXIV, lit. J8, 3. 5. 1679. V njem je navedena tudi izročilna listina za Hmeljnik z dne 8. septembra 1649. Inventar in nekaj v njem navedenih slik omenja Žvanut, Valvasorjev boter, str. 191.
- 11 Smole, *Graščine*, str. 183.

na podlagi primerjalne analize štirih inventarjev, ki so nastali v letih 1679, 1688, 1690 in 1715, ko so popisovali zapuščine po baronu Juriju Jankoviču, baronu Francu Leopoldu I. Zierheimbu, baronici Evi Renati Zierheimb, rojeni baronici Jankovič, in baronici Suzani Margareti Zierheimb, rojeni baronici Paradeiser.¹²

SLIKE V ČASU BARONOV RUESENSTEIN

Zeidlerjevo zapuščino na Hmeljniku so po letu 1603 večkrat popisali.¹³ Inventarji z vidika poznejše zbirke slik sicer niso zanimivi, a je v enem od popisov dvakrat omenjen *ein bemaltes gewolb*.¹⁴ Igor Sapač domneva, da se omemba nanaša na prostor v prvem nadstropju ob jugovzhodnem vogalu, torej poznejši baroničin salon, ki je bil edini obokan prostor v prvem in drugem nadstropju gradu, ter dopušča možnost, da so se tudi tu pod novejšimi beleži skrivale poslikave, enako kot v baronovem salonu na jugozahodni strani.¹⁵ Po smrti barona Jurija Jankoviča leta 1679 so njegovo premoženje popisali na Hmeljniku ter v Trebnjem in Ljubljani.¹⁶ Inventurni komisarji na Hmeljniku sicer niso našli veliko slik, vendar so zapisi o njih zanimivi, saj navajajo nekatere podrobnosti, ki jih popisi zapuščin običajno ne vsebujejo. Med navedenimi značilnostmi najprej padejo v oči opisi posameznih, zlasti profanih motivov slik, ki kažejo na določeno mero poznavalstva. Nadalje so posebnost omembe ruessensteinskega grba, ki so ga opazili na več slikah na Hmeljniku in na sliki z upodobitvijo satirja v hiši v Ljubljani. Zanimiv pa je tudi poudarek, da je bilo vseh šest slik, ki so krasile stene v ljubljanski hiši, slikanih z oljnimi barvami (*von Öllfarben*).¹⁷

Slike na Hmeljniku so leta 1679 popisali brez navedbe prostorov.¹⁸ Prva na seznamu je podoba

- 12 SI AS 309, Zap. inv., šk. 46, fasc. XXIV, lit. J8, 3. 5. 1679; SI AS 309, Zap. inv., šk. 131, fasc. LIV, lit. Z13, 22. 12. 1688; SI AS 309, Zap. inv., šk. 131, fasc. LIV, lit. Z14, 6. 4. 1690; SI AS 309, Zap. inv., šk. 128, fasc. LII, lit. Z22, 25. 10. 1715.
- 13 Za sumarično navedeno vsebino gl. Žvanut, Valvasorjev boter, str. 188.
- 14 SI AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z5, s. d., pag. 14, 17.
- 15 Za podatek se najlepše zahvaljujem dr. Igorju Sapaču. O poslikavi v baronovem salonu, ki so jo Wambolti odkrili izpod beležev med veliko prenovo gradu po letu 1926, je Stele menil, da je nastala sredi 16. stoletja. Gl. Stele, *Varstvo spomenikov*, str. 89; Sapač, *Grad Hmeljnik*, str. 14.
- 16 SI AS 309, Zap. inv., šk. 46, fasc. XXIV, lit. J8, 3. 5. 1679. Gl. tudi Prilogo I.
- 17 Gre za hišo na Novem trgu 8, ki so jo leta 1913 podrli; prim. Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš*.
- 18 Opis slik v tem poglavju temelji na zapuščinskih inventarjih barona Jurija Jankoviča, barona Franca Leopolda I. Zierheimba, baronice Eve Renate Zierheimb, rojene baronice Jankovič, in baronice Suzane Margarete Zierheimb, rojene baronice Paradeiser. Gl. tudi Priloge 1–3.

Naše ljube Gospe s sv. Janezom Krstnikom, ki je morala biti zelo posebna, saj jo vsi štirje inventarji navajajo na prvem mestu v rubriki. Inventar iz leta 1690 kot edini navaja podatek, da ima slika grb rodbine Ruess, iz popisov zapuščine baronic Eve Renate in Suzane Margarete pa razberemo, da je bila pred letom 1690 – verjetno pa tudi že v Jankovičevem in Ruessensteinovem času – obešena v grajski jedilnici. Nato pozornost pritegne navedba štirih »enakih« upodobitev čutov, in sicer Sluha, Okusa, Voha in Tipa, ki so poimensko navedeni v latinščini (*auditus, gustus, adoretus, et tactus*). Zierheimbi so jih hranili še leta 1690, ko jih je inventurna komisija popisala v kamri zraven jedilnice. Takrat je tam visela tudi manjša slika Parisove sodbe, ki jo navaja že Jankovičev inventar. Navedbo *Die vier Allementae* verjetno lahko povežemo s štirimi »enakimi« poprsji v okrašenih pozlačenih okvirjih, evidentiranimi leta 1688, ki so jih dve leti pozneje znova opisali kot štiri slike elementov. Med zanimivejšimi je še šest slik, za katere so leta 1679 navedli, da imajo grb družine Ruess (*mit dem Ruessischen Wappen*). Šlo je za serijo štirih slik Kreposti in pendanta z upodobitvama »poetičnih misli«. Za podobe Kreposti je tudi leta 1688 zabeleženo, da so nosile grb družine Ruess, medtem ko sta podobi s poetično vsebino gotovo identični s pozneje inventariziranimi slikama Venere z Merkurjem in Kupidom ter Lukrecije. Med v Jankovičevem inventarju navedenimi slikami so tudi štiri takšne, ki jih ni bilo mogoče identificirati v poznejših inventarjih: »še ena slika Kristusa«, ki bi jo sicer pogojno lahko istovetili s katero od podob Kristusa v inventar-

Slika 3: Zahodna stena gradu Hmeljnik z vhodom v grajsko stavbo, ok. 1930 (zasebni arhiv).

jih baronov Zierheimb, in podoba sv. Konrada ter upodobitvi Karitas in roga izobilja (*Cornu Amolthae*), ki se morda skrivajo pod poznejšimi navedbami slik svetnikov, tihožitij in drugih.

Pozornost vzbujajo tudi portreti v zapuščini barona Jankoviča. Poleg dveh cesarskih, na katerih so komisarji prepoznali cesarja Matijo in Ferdinanda (dobro desetletje pozneje so v Ferdinandu videli Rudolfa), je prostore krasilo sedem portretov Ruessensteinov in portret »Salomona Zeillerja«. Portret Konradovega tasta je verjetno nastal še pred letom 1603, ko je Zeidler umrl, vendar ga v njegovem inventarju ne zasledimo, zato bi veljalo upoštevati možnost, da je nastal pozneje. Navajata ga tudi inventarja iz let 1688 in 1690. Z združevanjem podatkov iz štirih inventarjev lahko identificiramo tudi vseh sedem članov rodbine Ruessenstein, od katerih sta bila dva »prastara«, dva stara, trije pa mladi. Če začnemo pri paru, ki ga lahko na podlagi predpone *uhr-* označimo za najstarejšega, se moramo vprašati, kateri od Ruessovih potomcev je bil leta 1679 še živ in je mogel služiti komisarjem za referenco. Konrad II. in Konrad III. sta medtem namreč že umrla, prav tako (že leta 1645) Janez Karl, Konradov sin iz prvega zakona s Felicito pl. Raab, ki je bil brat Jankovičeve žene Marije Sidonije. Za mladega gospoda Ruessensteina bi tako lahko v tem času imeli Konradovega sina iz drugega zakona z Ano Katarino grofico Attems Henrika Konrada (u. 1715),¹⁹ vendar podatek, da je bila na enem od treh portretov »mladih« upodobljena tudi hči, ki je pozneje postala *Closterfrau*, razkriva, da je šlo za portrete otrok Konrada III. iz prvega zakona, torej Janeza Karla, Marije Sidonije in Kordule.²⁰ To tudi povsem ustreza znanim podatkom o porokah Konrada III. – drugi zakon in v njem rojeni otroci so vezani na grad Strmol, kamor se je baron preselil po letu 1649. V inventarju iz leta 1688 je hierarhija portretov drugačna: dva od *Rueßische contrafe* sta stara, dva mlada, trije pa otroški (*khindische*) – torej so portreti Konradovih otrok nastali v času njihovega otroštva. Natančnejšo identifikacijo omogoča šele inventar iz leta 1690, ko komisarji sicer niso več vedeli, kdo sta bili stari *Ruessenstain* in žena, vendar so v drugem paru portretov prepoznali gospoda Ruessensteina in njegovo soprogo, rojeno Raab. Tako lahko naročilo vsaj petih portretov zanesljivo pripišemo Konradu III. baronu Ruessensteinu. Prastari ali zgolj stari gospod pa bi lahko bil Konrad II. s sop-

¹⁹ Kot je pokazal Boris Golec, je baron umrl že leta 1715 in ne 1716; gl. Golec, Valvasorjev izvor, str. 22.

²⁰ Konradovo hčer, dominikanko Kordulo, na podlagi Breckerfeldove genealogije navaja Žvanut, Valvasorjev boter, str. 191, 195.

Slika 4: Severovzhodni del arkadnega dvorišča gradu Hmeljnik, ok. 1930 (zasebni arhiv).

rogo Dorotejo, rojeno Zeidler, in morda je skupaj z njunima portretoma nastal tudi portret njunega očeta oziroma tasta Salomona. Na podlagi teh ugotovitev je mogoče nastanek dveh portretov datirati v čas med letoma 1624, ko sta se Konrad III. in Felicita Raab poročila, in 1647, ko je slednja umrla. Podatek, da so bili njuni trije potomci upodobljeni kot otroci, datacijo njihovih portretov zamejuje v čas med približno letoma 1624 in 1640. Za tri »stare« portrete pa je zaradi pomanjkanja podatkov težje ugotoviti, kdaj so nastali.

Kdo je bil torej naročnik zbirke 30 slik, ki so jih evidentirali leta 1679 na Hmeljniku? Med 17 deli profane vsebine, tremi nabožne in desetimi portreti jih lahko večino postavimo v čas rodbine Ruess von Ruessenstein: sedem rodbinskih portretov, sedem slik z rodbinskim grbom, dva cesarska portreta iz let 1612–1619 (Matija) in 1619–1637 (Ferdinand II.)²¹ ter upodobitev sv. Konrada. Pretežno mitološki motivi preostalih slik zaokrožujejo zbirko, ki jo lahko zanesljivo povežemo z baronom Ruessensteinoma. Za Konrada III. ugotavljamo, da je bil ljubitelj umetnosti, radodaren naročnik in velik posebnež.²² Leta 1630 je bil skupaj s svojim bratom Danijelom povzdignjen v baronski stan s pridevkom »von Ruessenstein«.²³

21 Domneva, da je šlo za Ferdinanda II., temelji na identifikaciji v inventarju iz leta 1690, ko so sliko označili za portret cesarja Rudolfa. Malo je verjetno, da bi Ferdinanda III. zamenjali za Rudolfa.

22 Za umetnostna naročila gl. Resman, Oltarna oprema, str. 303–307.

23 Za baronsko diplomu gl. Golec, Valvasorjev izvor, str. 21–22 (op. 76, 79); *Alchemische Labore*, str. 59 (op. 33).

Nedavne raziskave kažejo, da se je vendarle tudi on ukvarjal z alkimijo. Doslej je namreč za alkimista v družini veljal samo njegov sin iz drugega zakonika Henrik Konrad.²⁴ Pravzaprav je imel Konrad III. v alkimističnih krogih najpomembnejšo vlogo od vseh članov družine. Odkril je recept za izdelavo zlata, ki naj bi ga predstavil samemu cesarju Ferdinandu III., poleg tega raziskave kažejo, da se je z alkimijo ukvarjal tudi stari oče Konrad I., o družinskih receptih in poskusih izdelovanja zlata pa je še leta 1694 pisal vnuk Konrada III. Aleksander.²⁵ Dosedanja in nova odkritja o umetnostnem naročnistvu ter poteh in avdiencah Konrada III. kažejo, da je bil razgledan, podjeten in radoveden gospod, podoba, ki si jo lahko ustvarimo o njegovem očetu Konradu II., pa je manj jasna. Nedvomno so vsaj cesarska portreta obesili na stene v njegovem času, vendar brez zapuščinskega inventarja in natančnejših podatkov o njegovi smrti²⁶ ni mogoče določiti posameznih prispev-

Slika 5: Grajska kapela sv. Pankracija na zahodni strani gradu Hmeljnik, ok. 1930 (zasebni arhiv).

24 Za vprašanje o alkimistični dejavnosti Konrada III. in aktivnosti Henrika Konrada gl. Žvanut, Valvasorjev boter, str. 191–193.

25 Za alkimistično dejavnost Konrada I. in Konrada III. gl. *Alchemische Labore*, str. 60–63. Za Aleksandra gl. Žvab, Baročna alkimija, str. 214.

26 Domneve, da je umrl leta 1644 (Smole, *Graščine*, str. 468), ni mogoče potrditi. V baronski diplomi Konrada Ruessa

kov k ustvarjanju predstavljene slikarske zbirke na Hmeljniku. Zaključimo lahko le, da je nastala v času baronov Ruessenstein, in domnevamo, da je baron Jurij Jankovič, ki je stalno bival v Trebnjem,²⁷ ni dopolnjeval.

SLIKE V ČASU BARONOV ZIERHEIMB

O baronih Zierheimb v literaturi ne najdemo veliko podatkov. Znan je misijonar Ignac, rojen 29. julija 1703 na Hmeljniku,²⁸ osnovne podatke o tistih članih družine, ki so bili lastniki Hmeljnika, navaja Majda Smole.²⁹ V letih po smrti barona Jankoviča sta grad posedovala njegova hči Eva Renata in njen mož Franc Leopold I. Zierheimb, ki je umrl že leta 1688. Poleg večine slik, ki so navedene v Jankovičevem inventarju (identificiramo jih lahko 26), je med Zierheimbovo zapuščino na Hmeljniku popisanih še več kot 25 slik. Poleg lastnega portreta je zapustnik imel majhna portreta cesarja in cesarice, štiri majhne holandske kmečke slike, veliko krajino z jeleni in medvedi, dve cvetlični in dve kuhinjski tihožitji, dve manjši upodobitvi bitk, devet krajin, od katerih je bila ena slikana *mit wasser farben*, dve majhni sliki na pločevino in portret *einer venedischen Molerin*. Navedene motive je mogoče prepoznati v dve leti mlajšem inventarju njegove vdove Eve Renate, za dve sliki z nabožno vsebino in pet starih slik, ki so jih hranili *in der khünder stube*, pa zanesljiva identifikacija ni mogoča. Nabor motivov razkriva standardno opremo bivalnih prostorov plemiških bivališč v drugi polovici 17. stoletja, enako velja za slike v inventarju vdove Eve Renate, v katerem je sicer navedenih še nekaj slik svetnikov in majhna slika z mrtvaško glavo, ki pa so mogoče bile že leta 1688 v otroški sobi. Skupaj je v tem inventarju navedenih 56 slik. Naslednji znani inventar je nastal leta 1715 (revidiranega so sestavili 1717),³⁰ v njem so komisarji popisali 101 sliko, vendar so se pri tem zadovoljili z naštevanjem števila slik po prostorih. Edine izjeme so že omenjena *Naša ljuba gospa s sv. Janezom Krstnikom* v grajski jedilnici,

Slika 6: Ostanke kapele sv. Pankracija ob gradu Hmeljnik, 2023 (foto: Igor Sapač).

dvanajst slik Sibil in majhna slika Bega v Egipt. V jedilnici je bilo skupaj 18 slik, poleg *Naše ljube Gospe* pet portretov, druge so bile krajine in sadna tihožitja. V prostoru za služinčad je bilo 12 raznih slik. V sobi zraven kuhinje so imeli 15 raznih velikih in majhnih slik, v sobi zraven te pa že omenjene *Sibile* ter dve majhni krajini in dve majhni sliki bitk. *Beg v Egipt* so hranili *in den gewolb*, medtem ko je bilo v drugem nadstropju 39 raznih velikih in majhnih slik. Verjetno se med preštetimi poleg *Naše ljube Gospe* skrivajo tudi druge slike iz ruessensteinske zbirke, a zadnje zanesljive navedbe vsebuje inventar Eve Renate baronice Zierheimb iz leta 1690. V letih 1715–1740 je Hmeljnik posedoval Franc Adam baron Zierheimb, naslednik baronice Suzane Margarete, ki je posest prodal grofu Paradeiserju, sorodniku po materini strani, in njegovi ženi Alojziji, rojeni Valvasor.³¹

SLIKE NA GRADU HMELJNIK V 18. STOLETJU

SLIKE V ČASU GROFOV PARADEISER

Viri iz časa po letu 1717 in 1740, ko je grad kupil Ernest Engelbert grof Paradeiser, so redki in gle-

von Ruessensteina in njegovega brata Danijela iz leta 1630 se namreč njun oče omenja kot že pokojni. Boris Golec je na podlagi virov zanesljivo potrdil, da je bil Danijel mlajši brat Konrada III.; gl. Golec, Valvasorjev izvor, str. 21 (op. 77). Gl. tudi Žvanut, Valvasorjev boter, str. 189.

²⁷ O Jankovičevem bivanju v Trebnjem po letu 1652 gl. Košir, Imetniki, str. 131. Baron Jankovič in njegova žena Marija Sidonija sta bila dobrotnika kapucinskega samostana v Novem mestu, pokopana sta bila v kapucinski cerkvi, pod kapelo sv. Antona; gl. Benedik in Kralj, *Kapucini na Slovenskem*, str. 595–596; Benedik, *Kapucini v Novem mestu*, str. 197, 199.

²⁸ Leta 1730 je odšel v Paragvaj in se vrnil leta 1767; gl. Bačer, *Gradivo*, str. 131.

²⁹ Smole, *Graščine*, str. 183.

³⁰ SI AS 309, Zap. inv., šk. 128, fasc. LII, lit. Z22, 19. 3. 1717.

³¹ Smole, *Graščine*, str. 183.

de slik manj zgovorni. Paradeiserji so na Hmeljniku gospodarili skoraj do konca 18. stoletja, vendar je Ernest Engelbert, ki je umrl leta 1785, šest let pred tem zelo zadolženo posestvo izročil svojemu sinu Karlu.³² Kot kaže, je dogovor zajel tudi grajsko opremo, saj so med njegovo zapuščino leta 1785 popisali predvsem gotovino, nekaj srebrnine, moških oblačil, orožja ter osebnega in hišnega perila.³³ V teh razmerah na Hmeljniku v letih 1717–1793 sploh niso popisovali opreme. A niti z inventarjem Ernestovega sina Karla iz leta 1793³⁴ si ne moremo pomagati. V rubriki, namenjeni slikam, je navedenih samo 19 *Tafel stuck Bilder* in osem nabožnih slik, med njimi kar štiri *Naše ljube Gospe*.³⁵ Njihova vrednost je zelo nizko ocenjena, skupna vrednost celotne hišne opreme na Hmeljniku pa je znašala 116 gld in 22 krajcarjev. Tri leta pozneje je Karlova vdova Marija Ana, rojena Schallenberg, Hmeljnik prodala meščanskemu kupcu Andreju Obrezi.³⁶ O slikah v času Paradeiserjev nimamo drugih podatkov.

A preden se posvetimo 19. stoletju, se ustavimo pri inventarju iz leta 1761, v katerem je popisana zapuščina Filipa Jakoba pl. Grebbina na Hmeljniku. Navedenih je 29 slik v skupni vrednosti 16 goldinarjev in osem krajcarjev, med njimi je bilo 16 portretov, vrednih 12 goldinarjev.³⁷ Kako so te slike prišle na Hmeljnik in kdo je Grebbin sploh bil? Iz uvodnih zapisov in v inventarju navedenih listin je razvidno, da je bil grof Ernest Paradeiser izvršitelj Grebbinove oporoke, kar morda kaže na to, da je ta na Hmeljniku nekaj časa živel – morda že od leta 1755, ko je, potem ko je za kratek čas postal lastnik gradu Mirna na Dolenjskem, le tega prodal.³⁸ Po nekaterih virih pa naj bi bil Grebbin gost na Hmeljniku že od leta 1748. Alfonz Furlan namreč sporoča, da je bil Grebbin »dvorni koncipist« na Dunaju, ki je pozneje služil v vojni pisarni, sicer pa plemenitega rodu in »rojen Hočevanar«.³⁹ Na stara leta se je naselil v Novem mestu, nato pa moral svojo hišo odstopiti vojakom, zato se je leta 1748 preselil na Hmeljnik.⁴⁰ Ta podatek bi pojasnil, zakaj je Grebbin svoje slike – pa tudi knjige in nekaj opreme – prenesel na Hmeljnik. Iz inventarja ne izvemo, kje so slike hranili,

a gotovo je imel na voljo dovolj prostora, ker je bil med njegovo zapuščino tudi *ein altes Clavicord*. Slike nas zanimajo predvsem zato, ker je v literaturi mogoče najti nekaj drobcev, ki kažejo, da je bil Grebbin ljubitelj umetnosti. Nekateri navedbe ga sicer označujejo za slikarja, ki naj bi leta 1760 naslikal freske v kapeli sv. Izidorja ob cerkvi Marijinega rojstva na Trški gori.⁴¹ Grebbin je bil takrat star že približno 70 let,⁴² pri poslikavi pa je verjetno šlo za njegovo naročilo s posvetilom. Ker so freske izpod poznejšega beleža odkrili šele leta 1928, je Viktor Steska sklepal, da je Grebbin naročil oltarno sliko sv. Izidorja v kapeli, ki jo je naslikal Anton Cebej.⁴³ O naročilu slik za kapelico sv. Izidorja je namreč poročal že Breckerfeld, o naročilu fresk pa imamo le skopo poročilo Antona Koblarja.⁴⁴ Drugi viri Grebbina omenjajo kot zdravnika v Novem mestu.⁴⁵ A za našo razpravo je morda pomembnejše, da ga Heinrich Georg Hoff leta 1808 opisuje kot enega najzanimivejših mož s Kočevskega, ki je bil tajnik kabineta nadvojvodinje Elizabete v Bruslju; umrl je na Hmeljniku, svojo knjižnico pa zapustil novomeškemu frančiškanom.⁴⁶ Na podatek o službovanju v Bruslju moramo biti še posebej pozorni zaradi navedbe v seznamu slik v slikarski galeriji v Starem gradu pri Novem mestu, kjer so Breckerfeldi še leta 1789 hranili sliko, ki jo je »z nizozemskega prinesel Filip pl. Grebbin in jo semkaj daroval«.⁴⁷ Podoba dečkov, ki se igrata s koščkom papirja, je Grebbin pripisoval »Gašperju Poussinu«, torej Gaspardu Dughetu (1615–1675). Kaj se je zgodilo s sliko (in z Breckerfeldovo galerijo), ni znano, vendar navedeno omogoča sklep, da je bil Grebbin ljubitelj in poznavalec umetnosti, ki je morda iz Bruslja prinesel še katere od slik, ki so jih popisali v njegovi zapuščini.

Ali je Grebbinova zbirka 16 portretov in 13 drugih slik ostala na Hmeljniku in se (vsaj delno) ohranila v čas med svetovnima vojnoma, ko so na

32 SI AS 309, Zap. inv., šk. 92, fasc. XXXIX, lit. P201, 18. 4. 1785, navaja testament in z izročitvijo povezane listine.

33 SI AS 309, Zap. inv., šk. 92, fasc. XXXIX, lit. P201, 18. 4. 1785.

34 Inventar je bil zaključen 12. septembra 1793.

35 SI AS 309, Zap. inv., šk. 92, fasc. XXXIX, lit. P219, 12. 9. 1793.

36 Smole, *Graščine*, str. 183.

37 SI AS 309, Zap. inv., šk. 38, fasc. XIX, lit. G122, 31. 1. 1761.

38 Baraga, *Grad Mirna*, str. 95.

39 Furlan, *Zgodovina frančiškanskega*, str. 18.

40 Furlan, *Zgodovina frančiškanskega*, str. 18.

41 Gl. Mlekuž et al., *Pot cistercijanov*.

42 Za starost gl. zapis o pokopu v NŠAL, ŽA Novo mesto – kapitelj, Matične knjige, M 1752–1769, fol. 56v.

43 Steska, *Slovenska umetnost*, str. 96.

44 Za Cebejevo avtorstvo in Grebbinovo naročilo slike sv. Izidorja gl. Breckerfeld, *Beitrag*, str. 76, 78. Za Grebbinovo naročilo fresk v kapeli sv. Izidorja, ki so jih prebelili približno sredi 19. stoletja ali malo pozneje, gl. Koblar, *Zgodovina farâ*, str. 23.

45 Mušič, *Zdravstvo starega*, str. 24.

46 Hoff, *Gemälde*, str. 104. Podatke navaja tudi Kavčič, *Znameniti Slovenci*, str. 5. Podatek, da je bil doma s Kočevskega, se morda povezuje s Furlanovim poročilom, da je bil »rojen Hočevanar«. V Grebbinovem inventarju je dejansko zapisano, da je zapustnik 115 na Hmeljniku evidentiranih knjig še za življenja daroval novomeškemu frančiškankom.

47 Steska, Breckerfeldova galerija, str. 76.

portretih (verjetno zmotno) prepoznavali grofe Paradeiserje?⁴⁸ Na podlagi navedenih inventarjev, v katerih je vrednost vseh slik ocenjena, je namreč treba domnevati, da grofje Paradeiserji na Hmeljniku konec 18. stoletja niso hranili družinskih portretov.⁴⁹ Zaradi pomanjkljivih opisov lahko upoštevamo tudi možnost, da so bile leta 1793 med 27 slikami na Hmeljniku tudi tiste iz rusesensteinske in zierheimbske zbirke. A ne glede na to lahko zaključimo, da Paradeiserji niso pomembno dopolnjevali zbirke slik na Hmeljniku. O tem, ali bi Grebbinove slike po njegovi smrti lahko ostale na gradu ali ne, lahko samo ugibamo, pri čemer niti v nadaljevanju predstavljeni poznejši viri niso v pomoč.

GRAJSKI INTERIERJI MED LETOMA 1876 IN 1926

Andrej Obreza, ki je bil po rodu z Vrhnike in poštar v Logatcu, je Hmeljnik kar drago plačal, ker se je kljub plačani kupnini prodajalki Mariji Ani grofici Paradeiser zavezal, da ji bo do njene smrti plačeval vzdrževalnino po 5000 goldinarjev letno.⁵⁰ Bil je tudi najemnik logaškega gospodstva, v letih 1805 in 1809 je pred Francozi menda zbežal na Hmeljnik.⁵¹ Zaradi Obrezovih dolgov so Hmeljnik leta 1827 prodali na dražbi.⁵² Kupil ga je Mihael grof Coronini-Cronberg, ki ga je nato leta 1864 prodal sinu Karlu.⁵³ Ta je dal leta 1866 oceniti vrednost gospodstva, šest let pozneje pa ga je prodal baronu Ernestu Perglasu.⁵⁴

Ali je kateri od navedenih gospodov na Hmeljniku dejansko bival, ga obnavljal ali opremljal v času do leta 1876, ko je grad in posest od barona Perglasa za visoko ceno 84.000 goldinarjev kupil Franc baron Wambolt iz Umstadta v Nemčiji, ne moremo ugotoviti.⁵⁵ Morda je bil na začetku 19. stoletja grad še primeren za umik logaškega poštnega mojstra, a Wambolti so gotovo morali veliko vložiti v njegovo obnovo, če so želeli v

njem udobno bivati. O prenovi Hmeljnika, ki je leta 1876 že potekala, v literaturi zasledimo le nekaj drobcev, iz katerih je mogoče razbrati, da je dal baron Franc urediti prostore za služinčad in toaletne prostore, postaviti peči, obnoviti leseni strop v drugem nadstropju ter obnoviti in opremiti grajsko kapelo.⁵⁶ Vendar pa ohranjeni viri pričajo o tem, da so Wambolti že pred koncem 19. stoletja Hmeljnik razkošno in funkcionalno opremili ter si v njem – verjetno kot prvi izmed lastnikov v 18. in 19. stoletju – ustvarili udoben družinski dom.

GRAJSKI INTERIERJI PO LETU 1895

V arhivu gospodstva Hmeljnik sta ohranjena dva inventarja hmeljniške opreme, ki omogočata vpogled v stanje na koncu 19. in konec prve četrtine 20. stoletja. Prvi z naslovom *Inventar der Hopfenbacher Schloß Einrichtung aufgestellt im Juli 1895* je nastajal od leta 1895 – v njem so namreč navedeni tudi predmeti, pridobljeni v letih 1896 ali 1898.⁵⁷ Gre za majhen, v okrašeno usnje vezan notes z nalepko na prvi notranji strani, ki kaže, da je bil izdelan v Frankfurtu. Zvezek je popisana v enotnem rokopisu z nekaj poznejšimi dopolnili dveh parov drugih rok. Inventar naj bi sestavil baron Franc Wambolt, pisava pa je zelo sorodna rokopisu kupne pogodbe za Hmeljnik iz leta 1876. Ob primerjavi z rokopisom baronice Marije o zdravljenju s homeopatijo lahko nekatere od pozneje dodanih zapisov identificiramo – verjetno jih je baronica dopisala po letu 1908, ko je baron Franc umrl.⁵⁸ Strani so ročno obrezane in opremljene z v zlatih črkah natisnjenimi »ploščicami« z imeni posameznih razdelkov, ki omogočajo pregleden in hiter dostop do podatkov. Oprema je namreč popisana v več rubrikah: *Mobiliar, Weisszeug & Kleidungsstücke, Porzellan und Glas, Keller und Speicher, Bücher & Musikalien, Verschiedenes*. Strani so mestoma precej grobo iztrgane iz zvezka. Ob primerjavi s skoraj identično strukturiranim inventarjem, ki so ga Wambolti dali sestaviti dva meseca prej v svoji rezidenci v Umstadtu, ugotovimo, da v hmeljniškem manjka rubrika *Silber & Gold* v celoti, pod zavihkom za knjige in glasbila pa so prav tako iztrgane vse strani popisa.⁵⁹ Na tem mes-

48 O domnevnih portretih grofov Paradeiser gl. zadnje poglavje.

49 SI AS 309, Zap. inv., šk. 92, fasc. XXXIX, lit. P219, 12. 9. 1793.

50 Smole, *Graščine*, str. 183. Gl. tudi Granda, Preprodaja gradov, str. 710–711.

51 Ogrin, *Nekdanji Vrhnici*, str. 26.

52 V SI AS 296, Gospodstvo Hmeljnik, 1821–1915, šk. 13, je ohranjen cenitveni protokol iz leta 1826.

53 Smole, *Graščine*, str. 183. V SI AS 296, Gospodstvo Hmeljnik, 1821–1915, šk. 13, je ohranjena kupna pogodba med očetom in sinom iz leta 1864.

54 Za prodajo gl. Smole, *Graščine*, str. 183. V SI AS 296, Gospodstvo Hmeljnik, 1821–1915, šk. 13, je ohranjen cenitveni protokol iz leta 1866.

55 V SI AS 296, Gospodstvo Hmeljnik, 1821–1915, šk. 13, je ohranjena kupna pogodba med Perglasom in Wamboltom iz leta 1876.

56 Potočnik, *Hmeljnik*, str. 14, 26, 29, 30, 33, 38. Kapela, v katero so k nedeljski maši prihajali tudi prebivalci sosednjih vasi, je bila gotska, v njej je dal baron Franc Wambolt zgraditi emporo za družinske člane.

57 Opis prostorov in opreme v tem poglavju temelji na podatkih iz inventarja SI AS 296, Gospodstvo Hmeljnik, 1821–1915, šk. 13.

58 Prim. SI AS 296, Gospodstvo Hmeljnik, 1821–1915, šk. 12, Zvezek zdravljenecv Marije Wambolt.

59 Gl. SI AS 296, Gospodstvo Hmeljnik, 1821–1915, šk. 13, Inventar gradu Umstadt, 1895. Z drugo roko je na prvi, še

Slika 7: Na vhodu v kapelo sv. Pankracija ob gradu Hmeljnik, ok. 1930 (zasebni arhiv).

tu se bomo pozorneje posvetili samo prvi rubriki, kjer je oprema inventarizirana po posameznih prostorih. Slike so sumarično navedene, zato inventar omogoča zgolj določanje njihovega števila, ne pa tudi poskusov sklepa o njihovi identiteti. Podobo prostorov je mogoče dopolniti s podatki iz drugih razdelkov, zlasti iz rubrike *Verschiedenes*.

Inventar navaja opremo v 14 grajskih prostorih ter kapeli in zakristiji. Ni navedeno, kateri prostori so v nadstropju, vendar lahko iz poznejših tlorisov in navedb⁶⁰ sklepamo, da so bili v prvem nadstropju salon, jedilnica, spalnica in kuhinja ter tri sobe za goste, v drugem pa spalnici obeh sinov, Huga in Barda, oblačilnica oziroma garderobna soba njunega očeta, soba za dekleta in soba za služinčad. Soba za likanje in pralnica sta bili v pritličju.⁶¹

Popis se začne v grajskem salonu, ki ga na podlagi znanih podatkov ni mogoče zanesljivo identificirati s katerim od prostorov v prvem nadstropju. Če so popisovalci sledili zaporedju prostorov, je bil salon, ki mu je sledila jedilnica, lahko samo poznejši salon barona Huga Wambolta

v južnem grajskem krilu. Znano je namreč, da je bil poznejši srednji salon pred letom 1926 jedilnica.⁶² Po drugi strani pa v inventarju jedilnici sledi spalnica, zato se moramo vprašati, ali zaporedje prostorov v inventarju iz leta 1895 ni morda odvisno od njihove pomembnosti. Opisi so sicer kratki, vendar dovolj povedni, da si lahko ustvarimo sliko o interierju. V salonu je bilo veliko raznega pohištva, nekateri kosi pa so bili opremljeni z grbom družine Wambolt, kar kaže na to, da so bili pripeljani od drugod oziroma morda tudi naročeni na Kranjskem po letu 1876. Poleg dveh rezljanih omar z grbom, od katerih je bila ena knjižna, sta bili tu železna omarica za ključe in kotna omarica v slogu rokoko. V salonu so hranili tudi orožje, in sicer v omari za puške z grbom.⁶³ V prostoru se je bilo mogoče uvesti za dve pisalni mizi (rezljano in vloženo), in sicer na pleteni pisalni stol ali na z rožnatim blagom prevlečen pisalni stol, ki je bil gotovo namenjen baronici. Drobnarije in časopise, ki so navedeni v rubriki *Verschiedenes*, so Wambolti odložili na okroglo rezljano mizo, rokokojsko *Zeitungs Tisch*, majhno rdečo mizico in japonsko mizico. Šivalna miza in miza za cigare sta bili iz politiranega mahagonija. Konzolo (*trumeau*) z ogledalom je krasila marmorna

ohranjeni strani knjigam namenjene rubrike hmeljnškega inventarja naknadno dopisanih približno dvajset naslovov, na prvem mestu štirje zvezki Valvasorjeve *Slave*.

60 Tlorisi iz ok. 1930 so objavljeni v Potočnik, *Hmeljnik*, str. 41–45.

61 O tem je mogoče sklepati na podlagi navedb v Potočnik, *Hmeljnik*, str. 26.

62 Potočnik, *Hmeljnik*, str. 33.

63 Njeno vsebino, med drugim tri sablje in nekaj lovskih pušk, so zabeležili v rubriki *Verschiedenes*.

plošča, na dveh stojalih so stale knjige, manjkalo ni niti stojalo za rože. Tudi rezljani gugalnik *mit Stükerei* je nosil grb. Ko so se člani družine in njihovi gosti pogreznili v fotelja s prevleko oziroma usedli na rezljana in z usnjem prevlečena rokojska stola z družinskim grbom ali na enega od treh »letečih« stolov (*chaises volantes*), so si lahko na stenah ogledovali dvanajst slik, med katerimi je bil en portret v zlatem okvirju. Kdor si je želel še več udobja, se je lahko zleknil na *chaiselongue*. Stene je krasil tudi zemljevid Kranjske, vmes sta bila pritrjena še jelenova (nagačena) glava in barometer, podoba družinskega salona pa sta zaključevala prapora z grbom, verjetno družinskim.

Za nekdanjo grajsko jedilnico je znano, da je bila v južnem krilu, po letu 1926 so jo uporabljali kot knjižnico in jo zaradi lege imenovali srednji salon. Opreme prostora takrat niso veliko spreminjali – v njem je ostala velika jedilna miza, ki jo navaja inventar iz leta 1895 (takrat jo je prekrival povoščen prt s cvetličnim vzorcem), obdržali so tudi dvanajst rezljanih stolov z družinskim grbom. Grb je bil upodobljen tudi na rezljani kredenci, v kateri so hranili porcelan in steklenino,⁶⁴ ob strani so stale čajna mizica in rezljana mizica z angelom ter igralna miza in ovalna miza iz palisandra. Za počitek po obroku so bili na voljo zofa, dva stola in trije fotelji. Poleg *trumeauja* z marmorno ploščo in ogledalom ter dveh svečnikov girandolle je bilo v sobi razpelo. Čas so kazale tri ure – stoječa, kovinska in srebrna –, nekje je stala še rezljana etažera. Na stenah jedilnice je viselo 16 oljnih portretov. Njihovo število priključuje spomin Grebbinove portrete iz leta 1761, ki jih je bilo prav tako 16, vendar zanesljiva identifikacija ni mogoča.

Pohištvo in predmeti, popisani v spalnici, pričajo o udobju, ki sta ga baron Franc in baronica Marija, rojena baronica Falkenstein, uživala, ko sta zvečer legla k počitku vsak v svojo lepo opremljeno posteljo. Pohištvo v spalnici je razmeroma natančno opisano, bilo je večinoma iz (politiranega) mahagonija, dva kosa sta bila japonska. Poleg dveh ogledal, toaletne mize z vsem, kar spada zraven, in črne vložene knjižne omare je bilo v sobi nekaj foteljev in stolov, šivalni stroj *zum treten*, španska stena in oltar, prekrit s črnim žametom,⁶⁵ pa tudi stoječa ura, dva svečnika, dva angela in šest fotografij v rezljanih okvirjih. Slik

ni bilo veliko: štiri majhne oljne, tri z biblijskimi motivi v zlatih okvirjih, dva portreta (prav tako v zlatih okvirjih), *Mati Božja*, *Srce Jezusovo* in podoba papeža Pija (verjetno IX.) so zaokrožili podobo baronske spalnice.

Tri sobe za goste so bile razmeroma enotno opremljene. V prvi so bili postelja s pripadajočo opremo, nočna mizica ter toaletna miza z ogledalom in toaletnimi potrebščinami, omara za oblačila in komoda, obe iz mahagonija, pisalna miza s pisalnimi potrebščinami, dva svečnika, zofa, nekaj stolov, razpelo iz mavca in podoba papeža Pija IX. v zlatem okvirju.

V drugi »tujski« sobi je bilo manj pohištva, a nekaj več slik, in sicer pet oljnih brez okvirjev, dve oljni v okvirjih, *Srce Jezusovo* in *Sv. Jožef* v zlatih okvirjih, ter *Regina angelorum*. Tretjo sobo za goste je krasila zgolj slika Naše ljube Gospe, oprema pa je bila še skromnejša od tiste v drugi sobi.

Na podlagi razpoložljivih podatkov o razporeditvi prostorov na Hmeljniku okrog leta 1930 lahko za konec 19. stoletja sklepamo, da sta mlada barona imela sobi v drugem grajskem nadstropju. Spalnica barona Huga, ki je bil v času nastajanja inventarja star 14 do 17 let, je bila skromno, vendar funkcionalno opremljena. Poleg postelje, dvojne omare za oblačila, pletene sedežne garniture in dveh komod, nekaj mizic, stolov, naslanjača in ogledala je bilo v njej šest slik, od teh tri manjše, ena oljna brez okvirja ter *Mati Božja* in *Srce Jezusovo* v zlatih okvirjih. Navedbi stiskalnice za rastline in zelene *Botanisierbüchse* kažeta, da se je Hugo zanimal za botaniko. Baron Bardo je bil leta 1895, ko so začeli sestavljati inventar, star komaj enajst let, vendar predmeti v njegovi – sicer podobno opremljeni – sobi kažejo, da se je morda zanimal za slikanje in fotografijo. Hranil je škatlo s potrebščinami za slikanje, več (fotografskih) albumov in deset stoja za fotografije. Bardovo spalnico je krasilo deset slik – štiri manjše, ena oljna v črnem okvirju, podoba sv. Elizabete (prav tako v črnem okvirju) in štiri majhne slike iz mavca. Pozornost zbujajo tudi kipci, in sicer dve razpeli, kip Matere Božje in polomljen kip Srca Jezusovega.

Oblačilnica barona očeta je bila skromno opremljena. Sestavljavec inventarja se je potrudil zapisati, da so bile nekatere toaletne potrebščine obnovljene leta 1891. Tudi v tej sobi je visela slika Srca Jezusovega, poleg nje pa še 13 slik, in sicer dvanajst oljnih brez okvirjev in ena oljna v zlatem okvirju. Iz navedbe morda lahko sklepamo, da je bilo vsaj dvanajst takšnih, ki so bile v gradu oziroma v tem prostoru že pred prihodom družine Wambolt.

Poleg oblačilnice je bila soba za dekleta. Baron Franc in baronica Marija sta imela šest otrok,

⁶⁴ Popis porcelana v kredenci (*buffet*) v jedilnici vsebuje razdelek *Porzellan und Glas*. Porcelan so sicer hranili predvsem v omarah v tako imenovani *Gaderobe* – prostoru, ki ga v inventarju ni mogoče zanesljivo identificirati.

⁶⁵ Predmeti, ki so stali na njem, so opisani v razdelku *Verchiedenes*.

Slika 8: Portal kapele sv. Pankracija ob gradu Hmeljnik z grbom baronov Falkenstein, ok. 1930, INDOK center, fotodokumentacija (© Ministrstvo za kulturo, INDOK center).

od katerih so Ana, Klara in Feri umrli v otroštvu.⁶⁶ V skromno opremljeni sobi s po tremi posteljami, omarami za oblačila in umivalniki je bila ena sama sličica Srca Jezusovega. Prav takšno sličico je imela v svoji sobi tudi služinčad, zato je treba sklepati, da je šlo pri večini slik, za katere ni posebej navedeno, da so oljne, za bolj ali manj navadne tiske.

Obravnavani inventar poleg vpogleda v bivalno kulturo kranjskega plemstva konec 19. stoletja prinaša izjemno dragocen popis opreme v sedaj razvaljeni grajski kapeli, ki je stala ob grajskem obzidju ob dostopni poti na grad (sl. 5–7). V pozni gotiki prenovljena poznoromanska kapela, posvečena sv. Pankraciju, je imela še v času Wamboltov tristrano sklenjeni prezbitერიj, ki je imel sprva najbrž rebrasti obok.⁶⁷ V kapelo je vodil polkrožno sklenjeni portal z robovi, prirezanimi na ajdovo zrno.⁶⁸ Na emporo, ki jo je dal zgraditi baron Franc, je vodil manjši, a bogato profiliran poznogotski »pazduhasti« portal z ravno preklado. Na vratih je bil grb družine Falkenstein (sl. 8). Šilastoločna okna na zahodni strani z opečnimi ostenji so bila v končni obliki verjetno plod Wamboltove regotizacije v 70. in 80. letih 19. stoletja.⁶⁹

Oprema kapele je bila leta 1895 dokaj natančno evidentirana. Na velikem oltarju in zraven njega so bili kipi sv. Pankracija, sv. Jožefa in sv. Antona (verjetno Padovanskega),⁷⁰ razpelo, šest velikih in dva majhna svečnika, dve večni luči (ena povsem nova iz leta 1894), tri mašne table v zlatih okvirjih in leseno razpelo z zlatimi žarki. Manjša grba Paradeiserjev sta ohranjala spomin na prejšnje lastnike Hmeljnika, večja – morda aliančna – pa sta pripadala družinama Wambolt in Falkenstein. Dve pločevinski koriti za rože sta morda stali na majhnih zložljivih hrastovih mizicah, poleg misijonskega križa in zvona za ministrante je bil še en zvon na izhodu v zakristijo, po tleh so razprostrli dve rdeči preprogi, ob spovednici je bil na voljo majhen klečalnik. V kapeli sta bila še oltarja Materje Božje in sv. Notburge, na katerih sta stala kipa Naše ljube Gospe sv. Srca in sv. Notburge. Na oltarju je stal tudi praški Jezušček, izdelan leta 1891.⁷¹ Kapelo sta krasili še podobi Marije Pomnočnice in sv. Obličja Jezusovega v črnem pozlačenem okvirju, zatem kipa sv. Frančiška Regisa in sv. Izidorja ter še dva grba Paradeiserjev. Na gosposki empori, ki jo je dal zgraditi baron Franc Wambolt, je bilo nekaj klečalnikov in klopi, kipi

⁶⁶ Potočnik, *Hmeljnik*, str. 15.

⁶⁷ Sapač, *Grad Hmeljnik*, str. 10.

⁶⁸ Sapač, *Grad Hmeljnik*, str. 10.

⁶⁹ Stopar, *Grajske stavbe*, str. 98; Sapač, *Grad Hmeljnik*, str. 10.

⁷⁰ Iz zapisa je razvidno, da so slednja z novima zamenjali leta 1897.

⁷¹ Enega praških Jezuščkov s Hmeljnika je Philipp Wambolt, starejši sin Huga in Ludvike, veliko pozneje videl v eni bližnjih cerkva; gl. SI ZAL NME/0177/001 Korespondenca in gradivo Philippa Wambolta, 1933–1994.

sv. Filomene, sv. Ekspeditusa in sv. Juda Tadeja ter velika slika Srca Jezusovega v zlatem okvirju. V kapeli in zakristiji – pa tudi v drugih grajskih prostorih – so Wambolti hranili bogato zbirko mašnih oblačil, ki je pozneje zbujala pozornost tako javnosti kot tudi konservatorja Franceta Steleta.⁷²

GRAJSKI INTERIERJI MED LETOMA 1908 IN 1926

Baron Franc Wambolt je umrl 16. februarja 1908 na Hmeljniku.⁷³ Posestvo je 25. januarja 1909 podedovala njegova vdova Marija, ki je še nekaj let upravljala posest ter nadaljevala s homeopatskim zdravljenjem ljudi in živine, s čimer se je njen mož dolgo ukvarjal.⁷⁴ Za najstarejšega sina je dal oče še pred smrtjo zgraditi vilo na posestvu nedaleč stran od gospodarskega poslopja.⁷⁵ Hugo se je leta 1905 poročil z grofico Harrach, s katero sta po letu 1907 živela večinoma v dvorcu Frischau na Moravskem. Hugova mati, baronica Marija, je umrla leta 1915, lastnik Hmeljnika je postal tri leta pozneje.⁷⁶

Drugi ohranjeni inventar grajske opreme z naslovom *Inventar der Herrschafts-Einrichtung auf Schloss Hopfenbach*, ki obsega zgolj nekaj popisanih strani, ni datiran.⁷⁷ Glede na to, da je v njem nekdanja baronova oblačilnica postala samo *Ankleidezimmer* in da je gospa baronica medtem dobila lasten salon, medtem ko sta sobi Huga in Barda postali sobi »mlajšega« in »starejšega« sina, bi lahko domnevali, da je popis nastal v času med letom 1918, ko se je rodil mlajši sin Huga Wambolta, in pred letom 1926, ko so po naročilu slednjega začeli z drugo večjo prenovo in preureditvijo gradu.⁷⁸ Poimenovanje prostorov in njihov razpored se namreč ujema s popisom iz leta 1895, prav tako se delno ujema opis opreme.

Inventar je pravzaprav ročno pisan osnutek za cenilni inventar, ki je bil precej velikopotezno

zasnovan.⁷⁹ V uvodnem delu je navedenih 13 rubrik, v katerih naj bi ocenili vrednost hmeljniške opreme: A. *Kunst-Gegenstände, Rococo und seltsame Stücke*; B. *Moebel, Teppiche und Vorhaenge*; C. *Uhren. Broncen. Sonstige Metalle. Bilder*; D. *Betten mit Zübehoer*; E. *Tafelsilber, Porcellan und Kristal*; F. *Küchengeschirr*; G. *Tafel-, Bett- und Haus-Waesche*; H. *Herrschafts-Garderobe mit Pelzen und Schmuck*; I. *Dienerschafts- Garderobe*; K. *Bücher, Bilderwerke u. Karten*; L. *Kapellen-Einrichtung*; M. *Reiserequisiten*; N. *Stall und Jagdrequisiten nebst einigen Waffen*. Načrtovana zasnova iz popisa ni razvidna, prav tako so vrednosti navedene samo za opremo v prvem prostoru. Tokrat so navedena tudi nadstropja. V prvem so opremo inventarizirali v osmih prostorih: knjižnici, ki je bila hkrati dnevna soba (in ki je po opisu pohištva sodeč identična z nekdanjim salonom), jedilnici, baroničinem salonu, kuhinji, kuhinjski shrambi, sobi za služinčad, mali sobi za goste in na hodniku. V drugem nadstropju je navedenih devet prostorov: sobi za mlajšega in starejšega sina, spalnica, velika soba za goste, likalnica s štirimi kamrami za služinčad, garderoba, mala soba za goste, oblačilnica in hodnik. V tretjem nadstropju je bila ropotarnica, v kapeli pa so samo na hitro prešteli in ocenili vrednost stolov, kipov, zvonov, svečnikov in svetilk. Popis se na prvi pogled ne razlikuje veliko od tistega iz leta 1895, vendar je precej krajši in združuje razne vrste opreme po prostorih, ne pa tudi po rubrikah. Posameznih kosov večinoma ni mogoče identificirati, predvsem zaradi presplošnih ali skupnih opisov. Po drugi strani pa je v njem tudi nekaj zapisov, ki ne sodijo v rubriko, namenjeno pohištvu. Zato se bomo na tem mestu posvetili prav tem podatkom, pri (sicer redkih) poskusih istovetenja posameznih predmetov pa se bomo osredotočili predvsem na slike.

Pri opisu grajske knjižnice (nekdanjega salona) naletimo na prvi nov podatek: tukaj so hranili nekaj manj kot 1500 knjig, vrednih 5000 kron, ki so jih v inventarju iz leta 1895 bodisi popisali v knjigam namenjeni in pozneje iztrgani rubriki bodisi jih takrat še ni bilo. V knjižnici je bilo še vedno dvanajst slik (pet v rezljanih okvirjih), ki se jim je pridružila na medenino slikana podoba Matere Božje z osmimi svetniki v rezljanem okvirju. Njena vrednost (380 kron) je za več kot dvakrat presegala skupno vrednost vseh dvanajstih slik v tem prostoru (180 kron).

V grajski jedilnici je viselo še deset deloma družinskih portretov, trije so bili po mnenju po-

72 Naši gradovi, str. 337: »Zakristija poleg kapelice hrani celo bogastvo v zbirki mašnih oblek, kakršnih nima marsikatera bogata farna cerkev. Tu so plašči iz težke svile in brokata s težkim in zlatim vezivom, vse deloma ročno delo baronove matere, gospe in gospodičen, deloma darila raznih visokih osebnosti iz prejšnjih dob.« Gl. tudi Stele, *Varstvo spomenikov*, str. 89.

73 Imel je 79 let, truplo so prepeljali v Nemčijo in ga 26. februarja pokopali v družinski grobnici v Birkenauu (Hessen); NŠAL, *Ža Mirna peč*, Matične knjige, M 1875–1913, pag. 301.

74 Wambolt v svojih spominih piše, da je imel ded homeopatsko lekarno, ki so jo potem hranili na podstrešju; gl. SI ZAL NME/0177/001 *Korespondenca in gradivo Philippa Wambolta, 1933–1994*. Za homeopatsko dejavnost baronice Marije gl. Židov, *Baronica Maria Wambolt*.

75 Potočnik, *Hmeljnik*, str. 24–25.

76 Za prenose lastništva gl. Smole, *Graščine*, str. 183.

77 SI AS 296, *Gospodstvo Hmeljnik, 1821–1915*, šk. 13.

78 Za opis gradu in prostorov v času okrog 1930 gl. Potočnik, *Hmeljnik*, str. 26–39.

79 Opis prostorov in opreme v tem poglavju temelji na podatkih iz inventarja SI AS 296, *Gospodstvo Hmeljnik, 1821–1915*, šk. 13.

pisovalca *altdeutsche*, dva portreta v rezljanih okvirjih pa sta bila naslikana v tempera tehniki. Ali je torej v jedilnici ostalo še 15 od 16 portretov iz leta 1895 ali pa je bilo starih samo 13, medtem ko sta bila portreta v rezljanih okvirjih nova (in temu primerno ocenjena na 600 kron), iz zapisov ni mogoče razbrati. Zato pa inventar vsebuje dragocen zapis o srebrnini, ki so jo Wambolti takrat hranili v jedilnici: navedba 58 kg srebra ter še dveh srebrnih razpel in prav takšnih modelov za piškote je ena redkih informacij o dragocenostih, ki sta jih baron Hugo Wambolt in baronica Ludvika skupaj s tistimi, ki sta jih prinesla z Moravskega, pozneje hranila v tako imenovani *silberkammer*.⁸⁰

Sodeč po opremi in zaporedju prostorov bi lahko bil baroničin salon nekdanja spalnica barona in baronice. Zaradi bogate opreme si zasluži posebno pozornost. V zgornjem delu omare za steklenino so hranili 39 kosov deloma zelo dragocenega porcelana in tri kristalne posode. Prostor so krasile tudi tri stare kitajske vaze, ki jih v starejšem inventarju ne najdemo. Poleg 13 uokvirjenih bakrorezov, litografij in fotografij je bilo v sobi 20 oljnih slik brez navedbe motivov ali okvirjev, ki jih ni mogoče identificirati.

Iz opisa opreme v kuhinjski shrambi razberemo, da so tam hranili porcelan in kristalni servis za 36 oseb ter razne druge kose porcelana in kristalnega stekla. Poleg kuhinje, sobe za služinčad in hodnika, kjer sta bila dva obešalnika, stojalo za dežnike, *trumeau* z ogledalom, viseča svetilka in trije jelenovi rogovi, je bila v prvem nadstropju še vsaj ena (zelo skromno opremljena) soba za goste.

V sicer skromno opremljenih sobah obeh sinov v drugem nadstropju je bilo skupaj 15 slik, od teh tri oljne, med njimi na baker naslikan *Beg v Egipt*. V spalnici z dvema posteljama, ki je verjetno pripadala baronu Hugu in baronici Ludviki, je bilo obešenih več kot 25 slik. S srebrnim okvirjem se je ponašala *ein Spanisches Muttergottes Bild* na zlati podlagi, štiri oljne slike so imele zlate rezljane okvirje, poleg njih pa je bilo v prostoru še 20 manjših slik neznane vsebine v različnih okvirjih. Razen dvanajstih oljnih slik večinoma brez okvir-

jev, ki so jih – enako kot v starejšem inventarju – popisali v oblačilnici, je bilo v drugem nadstropju le še nekaj bakrorezov in litografij, katerih vsebina ni navedena. Kljub skromnosti podatkov sta obravnavana popisa opreme zelo pomembna za nadaljnje raziskovanje grajskih interierjev na Hmeljniku, saj analiza teh in drugih ohranjenih dokumentov razodeva njihovo podobo pred zadnjo veliko prenovo gradu in selitvijo opreme dvorca Frischau na Hmeljnik ter nastankom (sicer redkih) znanih fotografij grajskih prostorov.

IZHODIŠČA ZA RAZISKAVE USODE PREDSTAVLJENIH HMELJNIŠKIH SLIK IN OPREME

Za nadaljnje raziskave so pomembne ugotovitve, da je bilo konec 19. stoletja na Hmeljniku več kot 80 slik, od tega najmanj 46 oljnih. Portretov je bilo skupaj 19, in sicer 16 oljnih v grajski jedilnici ter trije drugi, ki so bili razdeljeni med salon in spalnico. Kot kaže, so Wambolti oljne portrete, ki so bili v Hmeljniku pred njihovim prihodom, obravnavali kot podobe grofov Paradeiserjev, oznaka pa se je ohranila vse do začetka druge svetovne vojne. Po spominu družinskih članov je bil zabeležen podatek, da so po medvojni prenovi gradu v eni od sob za goste v drugem nadstropju hranili portrete Paradeiserjev.⁸¹ France Mesesnel pa je leta 1941 poročal, da je v severovzhodnem traktu velika dvorana z lesenim stropom in »lepimi družinskimi portreti Paradajzarjev«. Glede na opis prostora lahko sklepamo, da je Mesesnel mislil na portrete v novi grajski jedilnici, ki pa so jo Wambolti medtem opremili s portreti iz dvorca Frischau. Kaže torej, da so pred drugo svetovno vojno hmeljniške portrete iz 17. stoletja nekritično obravnavali kot portrete prejšnjih lastnikov. A na podlagi obravnavanih inventarjev lahko vendarle sklepamo, da portreti Paradeiserjev nikoli niso bili del hmeljniške opreme in da je 16 portretov, ki so jih po letu 1926 iz stare jedilnice premestili v drugo nadstropje, nekoč pripadalo Filipu Jakobu pl. Grebbinu. Nekaj desetletij pozneje so edini na gradu evidentirani portreti še vedno viseli v jedilnici; bilo jih je 15, med njimi deset oljnih. Koliko jih je dejansko dočakalo leto 1942 in požig gradu, bomo morda lahko natančneje določili po primerjalni analizi drugih inventarjev in relevantnih virov.

O drugih oljnih slikah, navedenih v obeh wamboltskih inventarjih, si je še težje ustvariti kakršno koli predstavo. Natančneje so namreč

⁸⁰ O varovanem prostoru, v katerem so poleg srebrnine hranili grajski arhiv in dragocena oblačila, ter njegovi usodi gl. Potočnik, *Hmeljnik*, str. 35, 119; v opombi 43 na str. 127–128 je seznam srebrnine, ki ga je leta 1948 po spominu sestavil Wamboltov upravitelj Karl Killian. Kaj se je zgodilo z dragocenostmi, ni znano. Po podržavljenju Hmeljnika so oblasti še leta 1947 poskušale izslediti »narodno imovino bivše graščine Hmeljnik«, ki so jo leta 1942 s Hmeljnika odnesli okoliški prebivalci, pri čemer so posebno pozornost namenjali iskanju grajske srebrnine; gl. SI ZAL NME/0025, Okrajni ljudski odbor Novo mesto, 1945–1965, šk. 25, št. 3792.

⁸¹ Potočnik, *Hmeljnik*, str. 30.

⁸² INDOK, Spisovno gradivo, grad Hmeljnik, zapiski Franceta Mesesnela, VI, 1941, fol. 37.

navedene samo nabožne podobe, med katerimi pa skorajda ni bilo oljnih slik – domnevamo lahko, da je šlo večinoma za tiske in akvarele. Slika (ali slike) Matere Božje z osmimi svetniki na mendenini iz knjižnice je omenjena samo enkrat, o njej nimamo natančnejših podatkov. Enako velja za »špansko« *Mater božjo* z zlatim ozadjem iz baronske spalnice. Morda so oljno sliko na baker z Begom v Egipt iz sobe mlajšega sina Huga Wambolta evidentirali že leta 1715 med zapuščino baronice Suzane Margarete Zierheimb in morda bi lahko navedbo *Regina angelorum* v eni od sob za goste iz leta 1895 povezali z zelo kakovostno *Marijo kraljico angelov* iz prve polovice 17. stoletja, ki jo hrani Dolenjski muzej,⁸³ vendar je istovetnost težko dokazati. Treba je namreč priznati, da o slikah, ki so jih pred letom 1926 hranili na Hmeljniku, tudi v poznejših virih in literaturi ni mogoče najti veliko podatkov, ki bi lahko služili kot zanesljiva podlaga za raziskavo njihove poznejše usode. Nekatero hmeljniško sliko so bile pred požigom gradu leta 1942 spravljene na varno, po letu 1945 zavarovane v Okrožnem zbirnem centru v Novem mestu, leta 1947 prepeljane v Federalni zbirni center v Ljubljani in pred letom 1951 oddane v Narodni muzej (Slovenije), kjer so še danes.⁸⁴ A za zdaj ni mogoče z njimi z gotovostjo povezati nobene od v prispevku obravnavanih slik. Čeprav gre pri ohranjenih slikah pretežno za portrete iz 17. stoletja, so dosedanje raziskave pokazale, da je med njimi le peščica takšnih, ki bi pogojno lahko bili del starejše hmeljniške zbirke. Med drugim gre za štiri cesarske portrete, celopostavni portret moža in portret dame ter *Moža s srebrno verižico* iz Narodnega muzeja Slovenije. Celopostavni portret moža (sl. 9)⁸⁵ so Wambolti poskušali predstaviti kot podobo enega svojih prednikov, pozneje je pogojno obveljal za portret grofa Paradeiserja, kar ne drži, saj upodobljena oblačila kažejo na prvo polovico 17. stoletja. Vsekakor portreta v Jankovičevem inventarju ne zasledimo. Celopostavni portret ženske je – kot je bilo že predlagano – občutno preslikan portret Eleonore Gonzaga (1630–1686), vdove cesarja Ferdinanda III. (sl. 10),⁸⁶ ki ga v Jankovičevem inventarju prav tako ni. V doslej neidentificirani *Dami v obleki s perlam* (sl. 11)⁸⁷ na podlagi primerjave s sočasnimi gra-

fikami prepoznamo drugo ženo cesarja Leopolda I. Klavdijo Felicito, ki je umrla leta 1676, torej bi portret moral že biti del Jankovičeve zapuščine, a ga v njegovem inventarju ne zasledimo. *Dama z agrafom*⁸⁸ je morda Leopoldova tretja žena, cesarica Eleonora Magdalena, a edini portret cesarice, ki ga obravnavani hmeljniški inventarji navajajo, je bil majhnega formata, ta pa je velik. *Dame z ogrlico* (sl. 12)⁸⁹ ne moremo identificirati, čeprav bi glede na čas nastanka prav tako sodila v Jankovičevo zapuščino. Za portret cesarja, ki trenutno velja za Matijo (sl. 13),⁹⁰ a na podlagi primerjave z drugimi portreti predlagamo, da gre za Ferdinanda II., bi se lahko vprašali, ali ne gre za prav tistega, ki je naveden v treh hmeljniških inventarjih 17. stoletja, vendar zanesljivega pritrdilnega odgovora ni mogoče podati. Ostane portret moža s srebrno verižico in nenavadno črno čepico (sl. 14),⁹¹ v katerem bi morda lahko videli (posthumni) portret Salomona Zeidlerja, vendar je tudi ta predlog na precej trhljih nogah in prav tako pomeni zgolj šibek poskus, da bi za sedanj in prihodnji čas ohranili vsaj nekatera dela, ki so grajske sobane na Hmeljniku krasila pred prihodom družine Wambolt. Kljub temu pričujoča študija grajskih zbirk in interierjev služi kot eno prvih izhodišč za nadaljnje raziskave podobe ter poznejše usode hmeljniških zbirk in opreme – tudi tistih, ki sta jih baron Hugo in baronica Ludvika Wambolt po letu 1926 na Hmeljnik prepeljala iz dvorca Frischau na Moravskem.⁹²

FINANCIRANJE

Raziskave za prispevek so potekale na ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinskem inštitutu Franceta Steleta, v okviru raziskovalnega programa *Umetnost na Slovenskem v stičišču kultur* (P6-0061), ki ga iz državnega proračuna financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS). Del raziskav je financiral ZRC SAZU v okviru Razvojnega stebra financiranja (Nove sheme mednarodnega preboja, Pot do odlične objave – projekt *Art Collections, Collectors, and Collecting Points in Slovenia 1940–1970*).

83 Za sliko, ki sicer velja za Marijino vnebovzetje, gl. Matijević, *Stalna likovna razstava*, str. 30.

84 Komič Marn, *Nationalised and »Socialised«*.

85 Za portret gl. Horvat in Kos, *Zbirka slik*, str. 169 (kat. št. 575).

86 Za portret gl. Horvat in Kos, *Zbirka slik*, str. 151–152 (kat. št. 473).

87 Za portret gl. Horvat in Kos, *Zbirka slik*, str. 149–150 (kat. št. 460).

88 Za portret gl. Horvat in Kos, *Zbirka slik*, str. 151 (kat. št. 468).

89 Za portret gl. Horvat in Kos, *Zbirka slik*, str. 150 (kat. št. 465).

90 Za portret gl. Horvat in Kos, *Zbirka slik*, str. 173–174 (kat. št. 598).

91 Za portret gl. Horvat in Kos, *Zbirka slik*, str. 151 (kat. št. 469).

92 Za pomoč pri transkripciji arhivskih virov in zbiranju gradiva o družini Wambolt se najlepše zahvaljujem dr. Mihlu Preinfalku, za pomoč pri pripravi slikovnega gradiva pa mag. Andreju Furlanu.

PRILOGE

PRILOGA 1

SI AS 309, Zap. inv., šk. 46, fasc. XXIV, lit. J8,
3. 5. 1679, Jurij Jankovič Bribirski, Hmeljnik
10

Bilder

Ain Vnser Lieben Frauen bildet mit H: Johane Bapta

Item ain Pildt S. Conradi

Ain anders bildt Christi

Vier gleiche stugkh der Sinen, alhs auditus, gustus,
adoretus, et tactus.

Zwey in gleicher Grösse Kheysers Mathiae et
Ferdinandi Contrafect,

Ein bildt Judicium Paridis

Vier gleiche stugkh der Thugendten, mit dem

Ruessischen Wappen

Die vier Allementae

Zwey Poietische gedacht mit dem Ruessischen
Wappen

II

Ain Pildt Charitas

Deß alten Hrn von Ruessenstain vnd seiner frauen
Contrafe

Deß jungen Hrn von Ruessenstein vnd seiner freylen
schwester hernoch wordener Closterfrau Contrafe

Deß Hrn Sallomon Zeiller Contrafee

Deß Hrn Vhröhns von Ruessenstain vnd seiner
Ehefrauen seel: Contrafee

Ein Pildt Cornu Amolthae

PRILOGA 2

SI AS 309, Zap. inv., šk. 131, fasc. LIV, lit. Z13,
22. 12. 1688, Franz Leopold baron Zierheimb,
Hmeljnik

15

Bilder vnnd Spiegel

Vnser Lieben frauen vnnd H. Johannes bildt 1

Alte Khays: Contrafe 2

Alte Rueßische Contrafe 2

Item Ingere deto 2

Item Khindische deto 3

Hierschen vnnd Peeren Genandt grosse Landschafft

I

Zeilers Contrafe 1

Plum berch Stukh 2

Ain Stukh von fruchten, fleisch, vnnd fischen 1

Hollendische Pauern Stükhlein 4

Crucifix 1

Vnser Lieben Frauen bildet mit vergulten Ramen 1

16

Deß herrn seel: Contrafe 1

Landschafften mit Schlachten 2

Bildt mit fruchten 1

Landschafft mit schwarzen Ramen 1

Item khleine Landschafft 1

Der Menschen Sün Stukh 4

Spiegl mit guldenen Ramen bey einer Ellen Lang 1

Ain bült Venus Mercurius vnd Cupido 1

Item ain anders büldt die Bezwingung Lucretiae 1

Landschafften mit Zier vergulten Ramen 3

Gleiche prust bilder mit zier vergulten Ramen 4

17

Contrafe einer Venedischen Mollerin 1

Mit dem Ruessenstainischen Wapen bild Stukh 4

Landschafft Zier vergult 1

Khleine deto ob der thür 1

Spanische Wandt mit 8 flügelen, vnd mit öll farben
gemahlen 1

Zwey khleine stukhlein Khayser, und die Khayßerin
idest 2

Ain bilt Ecce Homo 1

Ain bilt Juditium Paridis

In der Khünder Stuben alte bilder stukh 5

Khleines Landschafft mit wasser farben 1

Item 2. khleine pülder auf khupfer gemahlen

Samaritan genandt idest 2

PRILOGA 3

SI AS 309, Zap. inv., šk. 131, fasc. LIV, lit. Z14,
6. 4. 1690, Eva Renata baronica Zierheimb,
Hmeljnik

57

Bilder

In der Taffel Stuben

Ein bilt vnnser Lieben frauen mit vnnndtergesetzten
Ruessischen wappen idest.

Ein Contrafe Sebastian Zeillers.

"Contrafee Herrn Canraden von Ruessenstein, vnndt
seiner frauen Ehegemachlin gebohrner von Raab.

Item "2" andere alte Contrafe eines alten Herrn
Rueßen vnnd seiner frauen.

3. Contrafe der Ruessischen Kündler.

2. Khayserliche Cantrafe. Mathiae vnd Rudolphi.

58

2. pluemen Stükhlein.

Ein frucht: vnndt Kuchlstukh.

Ein grosse Lanndtschafft.

4. khlein Hollendische stükhlein.

Ein gemachlene spänische Wandt.

In der stuben Cammer.

2. feldt schlachtlein

1. Landschafft Stükhl.

1 frucht: vnndt Khuhl Stügkhl

4. stukh der 5. Sünen.

Item ein khleines Landschafft.

Ein stükhl Judicium Paridis.

Des Herrn von Cirhaimb Contrafe.

Ein Contrafe einer gebornen frauen Warbin.

59

4. *Elementen Bilder.**Mehr 3. Landschaft pilder**Ein stukh Cupidinis etc.**Ein stukh Lucraetiae.**Ein stukh einer Venetianischen machlerin.**Mehr ein grosses Landschaft stukh.**Item ein khleiners deto**4 stukh Virtutum.**2. khleine pilder an Kupfer pletern gemächlen.**Ein bildt "S" Dorothea.**Ein Bildt S: Augusti.**Ein bilt Ecce Homo.**Ein bilt S: Nicolai.*

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

INDOK – Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije,
Informacijsko-dokumentacijski center
Spisovno gradivo, grad Hmeljnik.

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana

ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, R 1643–1653.

ŽA Novo mesto – Kapitelj, M 1752–1769.

ŽA Mirna peč, M 1875–1913.

SI AS – Arhiv Republike Slovenije

AS 296, Gospostvo Hmeljnik, 1821–1915.

AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželne-
ga sodišča v Ljubljani.

AS 2048/I, Listine knezov Auersperg (Turjaških),
1256–1881.

SI ZAL NME – Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota
Novo mesto

NME/0025, Okrajni ljudski odbor Novo mesto,
1945–1965.

NME/0177, Gospostvo Hmeljnik, 1740–1994.

LITERATURA

Alchemische Labore. Praktiken, Texte und materielle Hinterlassenschaften / Alchemical Laboratories. Practices, texts, material relics (ur. Sarah Lang, Michael Fröstlin in Patrick Fiska). Graz: University Library Publishing, 2023. DOI: <https://doi.org/10.25364/9783903374041>

Bačer, Karel: Gradivo za Dolenjski biografski leksikon (66). *Rast* 12, 2001, št. 1, str. 131–136.

Baraga, France: *Grad Mirna v srednjeveških listinah*. Mirna: Studio 5 Mirna, 2005.

Benedik, Metod in Kralj, Angel: *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih: Nekdanja Štajerska kapucinska provinca*. Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti Univerze, 1994.

Benedik, Metod: Kapucini v Novem mestu. *Zgodovinski časopis* 48, 1994, št. 2, str. 195–216.

Breckerfeld, Franz Anton von: Beitrag zur Topographie von Krain. *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain*, 1848, str. 74–81.

Fabjančič, Vladislav: *Knjiga ljubljanskih hiš in njih prebivalcev. II. del, Novi trg*. Ljubljana, 1944 (tipkopis v Zgodovinskem arhivu Ljubljana).

Furlan, Alfonz: Zgodovina frančiškanskega samostana in cerkve v Novem mestu. *Dolenjske novice* 35 (30. 1. 1919), št. 5, str. 17–18.

Golec, Boris: Valvasorjev izvor, družina in mladost – stare neznanke v novi luči (3. del). *Kronika* 62, 2014, št. 1, str. 15–66.

- Granda, Stane: Preprodaja gradov in zemljiških gospostev na Kranjskem v 19. stoletju. *Kronika* 60, 2012, št. 3 (Iz zgodovine slovenskih gradov), str. 699–720.
- Hoff, Heinrich Georg: *Historisch-statistisch-topographisches Gemälde vom Herzogthume Krain, und demselben einverleibten Istrien: ein Beytrag zur Völker- und Länderkunde*, 2. Laibach: Heinrich Wilhelm Korn, 1808.
- Horvat, Jasna in Kos, Mateja: *Zbirka slik Narodnega muzeja Slovenije*. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2011.
- Kavčič, Fridolin: Znameniti Slovenci. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 9, 1899, št. 1, str. 1–19.
- Koblar, Anton: *Zgodovina farâ Ljubljanske škofije. Tretji zvezek: Zgodovina Šempeterske fare pri Novem mestu*. Ljubljana: Klein in Kovač (Eger), 1886.
- Komelj, Ivan: Grad kot spomeniškovarstveni problem v času med obema vojnama. *Varstvo spomenikov* 25, 1983, str. 13–32.
- Komić Marn, Renata: Nationalised and »Socialised«. The Provenance and Identity of the Baron Wambolt Portrait Collection and its Reception in Post-1945 Slovenia. *Santander Art and Culture Law Review* 11 (2025) (v tisku).
- Kosi, Miha in Bizjak, Matjaž in Seručnik, Miha in Šilc, Jurij: *Historična topografija Kranjske*. Ljubljana: Založba ZRC, 2021. DOI: <https://doi.org/10.3986/9789612549749>
- Košir, Matevž: Imetniki preddvorskega gospostva v 17. stoletju in njihove družine. *Preddvor v času in prostoru. Zbornik občine Preddvor* (ur. Tone Roblek). Preddvor: Občina, 1999, str. 131–141.
- Matijevec, Jožef: *Stalna likovna razstava Dolenjskega muzeja*. Novo mesto: Dolenjski muzej, 2007.
- Mlekuž, Luka in Okorn, Marko in Polajnar Frelih, Nataša in Primec, Sara in Trnovšek, Tadej: *Pot cistercijanov. Odkrijte bogato kulturno dediščino, ki so jo skozi stoletja za seboj zapustili cistercijani!* (ur. Luka Mlekuž). Stična: Muzej krščanstva na Slovenskem, 2023.
- Mušič, Drago: Zdravstvo starega Novega mesta. Novomeški zdravniki od 16. do 19. stoletja. *Kronika slovenskih mest* 7, 1940, št. 1, str. 19–25.
- Naši gradovi. Hmeljnik. *Ilustrirani Slovenec* 7, 1931, št. 42, str. 336–337.
- Neumann, Wilhelm: Zuwanderer aus der Lausitz und Schlesien in Villach. Salomon Zeidler und die Familie Otto. V: Neumann, Wilhelm: *Neue Bausteine zur Geschichte Kärntens. Festgabe für Wilhelm Neumann zum 80. Geburtstag*. Klagenfurt: Verlag des Kärntner Landesarchivs, 1995, str. 337–389.
- Ogrin, Rafael: Nekdanji Vrhničani. *Kronika* 11, 1963, št. 1, str. 23–26.
- Potočnik, Bernarda: *Hmeljnik. Način življenja plemiške družine Wambolt von Umstadt med prvo in drugo svetovno vojno*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1994.
- Preinfalk, Miha: *Auerspergi. Po sledih mogočnega tura*. Ljubljana: Založba ZRC, 2005 (Thesaurus memoriae, Dissertationes, 4).
- Resman, Blaž: Oltarna oprema in plastika v cerkvi Marijinega oznanjenja. *Frančiškani v Ljubljani. Samostan, cerkev in župnija Marijinega oznanjenja* (ur. Silvin Krajnc). Ljubljana: Samostan in župnija Marijinega oznanjenja, 2000, str. 301–346.
- Sapač, Igor: Grad Hmeljnik. *Gradovi, utrdbe in mestna obzidja. Vodnik po spomenikih* (ur. Nataša Gorenc). Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2006, str. 78–81.
- Sapač, Igor: *Grad Hmeljnik. Stavbni razvoj*. Ljubljana: samozaložba, 2003.
- Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1982.
- Stele, France: Varstvo spomenikov (od 1. VII. 1930 do 31. XII. 1931). *Zbornik za umetnostno zgodovino* 12, 1933, str. 89–98.
- Steska, Viktor: Breckerfeldova galerija slik v Starem gradu pri Novem mestu. *Zbornik za umetnostno zgodovino* 15, 1938, str. 70–78.
- Steska, Viktor: *Slovenska umetnost. I: Slikarstvo*. Prevalje: Družba sv. Mohorja, 1927.
- Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji, II. Dolenjska, 4. Porečje Krke*. Ljubljana: Viharnik, 2000 (Grajske stavbe, 12).
- Židov, Nena: Baronica Maria Wambolt in zdravljenje ljudi na Dolenjskem s pomočjo homeopatije. *Etnolog* 17, 2007, str. 111–130.
- Žvab, Andraž: Baročna alkimija na Kranjskem. *Kronika* 64, 2016, št. 2, str. 199–224.
- Žvanut, Maja: Valvasorjev boter Konrad Ruess baron Ruessenstein na Strmolu. *Kronika* 54, 2006, št. 2 (Iz zgodovine gradu Strmol na Gorenjskem), str. 183–194.

SUMMARY

Hmeljnik Castle Furnishings before 1926. Collections of the Barons Ruessenstein, Zierheimb, and Wambolt

Although Hmeljnik Castle is one of the most beautiful examples of castle architecture in Dolenjska Region (historically, Lower Carniola) in Slovenia, it is best known for the fate it suffered during the Second World War. It was the first castle to be burnt down by the Partisans in Dolenjska after it had been completely looted and devastated. In 1945, the entire property was confiscated and nationalised. In the following decades, the ruins were dismantled, destroying the most important parts of the mediaeval and

Renaissance building core. Slovenian museums have preserved several paintings and artefacts from the castle's furnishings, as well as a relatively large collection of portraits, most of which were part of the furnishings that Baron Hugo Wambolt and his wife, Countess Ludvika Harrach, transported from Frischau Castle (Břežany) in Moravia to Hmeljnik after 1926.

Nothing is known about the furnishings of Hmeljnik before the relocation of the paintings and furniture of the Baroque manor in Moravia. The analysed sources testify to the existence of a small but very interesting collection of portraits and paintings with secular themes created by the Barons Ruessenstein in the first half of the seventeenth century. One of them was previously known for his alchemical research and the other for his ambitious patronage and his commission for the Church of the Discalced Augustinians in Ljubljana. In fact, all the Ruessensteins were involved in alchemy, especially Konrad III, who, together with his father Konrad II, was also the creator of the Hmeljnik painting collection. The paintings can be traced in the inventories up to the early eighteenth century. By then the collection was considerably expanded by the next owners of the castle, the Barons Zierheimb.

The Counts of Paradeiser, who owned Hmeljnik between 1740 and 1796, did not redecorate the castle. Shortly after the middle of the century, Philipp Jacob von Grebbin, former secretary to Archduchess Elisabeth's cabinet in Brussels, died at the castle and bequeathed his library to the Franciscans of Novo Mesto. His twenty-nine pain-

tings probably remained at Hmeljnik. Among them were sixteen portraits, which were later mistaken for the images of the Counts of Paradeiser. After the end of the eighteenth century, the castle changed hands several times until it was purchased by Franz Baron Wambolt from Umstadt, Germany, in 1876. Franz Wambolt carefully renovated and furnished the castle building and turned Hmeljnik into a comfortable and relatively luxurious permanent residence for his family. Based on the inventories, which the Barons Wambolt probably drew up themselves, we can get an idea of the appearance of the interiors and furnishings of the castle around 1895 and after 1918. At the end of the nineteenth century, there were more than eighty paintings at Hmeljnik, of which at least forty-six were oil paintings. There were nineteen portraits in total, sixteen of which hung in the dining room. We have no reliable information about their later fate and current storage. Among the paintings that were safely stored before the castle was burnt down in 1942, then secured in 1945 at the district collecting centre in Novo Mesto and transported to the federal collecting centre in Ljubljana, there are only a few that do not originate from the Frischau estate. Despite the relatively sparse data, however, the inventories and lists of furnishings discussed here are of great importance for further research into the interiors of Hmeljnik Castle, as the analysis of these and other surviving documents shows what they looked like before the last major renovation of the castle and the relocation of the Frischau furnishings to Hmeljnik.

*Slika 9: Portret moža, Narodni muzej Slovenije
(© Narodni muzej Slovenije; foto: Tomaž Lauko).*

*Slika 10: Portret cesarice vdove Eleonore Gonzaga
Mantovske(?), Narodni muzej Slovenije
(© Narodni muzej Slovenije; foto: Tomaž Lauko).*

Slika 11: Portret cesarice Klavdije Felicite,
Narodni muzej Slovenije
(© Narodni muzej Slovenije; foto: Tomaž Lauko).

Slika 12: Portret dame z ogrlico, Narodni muzej
Slovenije (© Narodni muzej Slovenije;
foto: Tomaž Lauko)

Slika 13: Portret cesarja Ferdinanda II.(?),
Narodni muzej Slovenije
(© Narodni muzej Slovenije; foto: Tomaž Lauko).

Slika 14: Mož s srebrno verižico (Salomon Zeidler?),
Narodni muzej Slovenije
(© Narodni muzej Slovenije; foto: Tomaž Lauko).